

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

Haziran / June 2019, 23 (1): 375-393

Alâüddevle Simnânî'nin Tasavvufî Eğitim Anlayışı Bağlamında Âhîret*

The Hereafter in the Context of 'Alâ' al-Dawla al-Simnânî's Understanding of Mystical Training

Kübra Zümrüt Orhan

Dr., Serbest Araştırmacı

PhD., Independent Researcher

Nevşehir, Turkey

kubrazumrutorhan@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6286-0589

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

* Bu çalışma, TDV İSAM Araştırmacı Yetiştirme Projesi kapsamında gerçekleştirilen Akademik Yazım Seminerleri'nin bir ürünüdür. Bu bağlamda makalenin yazımına rehberlik eden Berat Açı'l'a, fikirleriyle ve kaynak tavsiyeleriyle yol gösteren Reşat Öngören'e, makaleyi okuyarak katkı sunan Abdullah Taha Orhan'a teşekkür ederim.

Geliş Tarihi / Received: 12 Mart / March 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Mayıs / May 2019

Cilt / Volume: 23 **Sayı / Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 375-393

Atıf / Cite as: Orhan, Kübra Zümrüt. "Alâüddevle Simnânî'nin Tasavvufî Eğitim Anlayışı Bağlamında Âhîret [*The Hereafter in the Context of 'Alâ' al-Dawla al-Simnânî's Understanding of Mystical Training*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/1 (June 2019): 375-393. <https://doi.org/10.18505/cuid.538943>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/cuid>

The Hereafter in the Context of 'Alâ' al-Dawla al-Simnânî's Understanding of Mystical Training

Abstract: The hereafter, one of the main pillars of Islam, has been discussed by both theologians and Şüfîs from various angles and interpreted in many different ways. Although there is consensus on the main subjects, there are a lot of controversies in details. One of the Şüfîs who authored on diverse problems over the hereafter is 'Alâ' al-Dawla al-Simnânî (d. 736/1336). He was a Kubrawî shaykh during the İlhânîd era. He inclined towards the Şüfî path after serving the Buddhist ruler Arghun (r. 1284-1291) for ten years, thanks to a spiritual experience he had. He met with Nür al-dîn 'Abd al-Rahmân al-Isfarâyînî (d. 717/1317), a Kubrawî shaykh based in Baghdad, and became a disciple of him, granted *ijâza* (a certificate of authority) from him. Upon his shaykh's order, he turned back to his hometown and spent his life until his death, in his Şüfî lodge raising disciples and writing works. He had contributed greatly both to his own order and to the literature of Şüfîsm with his disciples and written works. As regards to the hereafter, his opinions on the reality of this world and its position against the next, death, the doomsday and its kinds, the existence of the paradise and the hell today and their present location are remarkable. In this article, his views over those problems are discussed in the context of his understanding of mystical training.

Summary: 'Alâ' al-Dawla al-Simnânî (d. 736/1336) lived between the second half of the seventh century (h.) and the first half of the eighth century, in today's Iran, during reign of the İlhânîd's. Thanks to the connection of his family to the İlhânîd court, his father and uncle's administrative positions at the court and his will and efforts, he started to serve Arghun (r. 1284-1291) around the age of fifteen and gained his personal intimacy. After serving him for ten years, he experienced a spiritual transformation and inclined towards a mystical life. He left Arghun for his hometown Simnân, on the pretext of his disease that courtier doctors could not treat, but under the condition that he would turn back after he recovered from the disease. He got better just after a while but did not return. He arrived Simnân at the beginning of a holy month of Ramadan, took off his formal clothes and began to mystical training himself based on Abû Tâlib al-Makkî's *Qût al-qulûb*. After a while, he met with one of the disciples of Nür al-dîn 'Abd al-Rahmân al-Isfarâyînî (d. 717/1317) and wondered about him. Then left Simnân for Baghdad with the intention of visiting him. However, Arghun was informed about this and prevented him from going to Baghdad, withholding him for some time. After a while, Simnânî escaped from Arghun and returned to Simnân and wrote a letter to al-Isfarâyînî on this incident. In response, al-Isfarâyînî said that he does not need to visit Baghdad, al-Isfarâyînî would be with him spiritually and ordered him to start his training. Simnânî kept his connection alive with his shaykh during this period via letters and spiritual meetings but he could not meet with him face to face. Afterwards, he could meet him twice and granted *ijâza* from him.

After that, upon his shaykh's order, he turned back to Simnân and engaged with disciples' mystical trainings and authoring books. He gained an eminent position in both his order and history of the Şüfîsm, upbringing too many disciples and writing around ninety works. His importance in the Kubraviyya rooted firstly in the fact that the extant sub-branches of the order have him in their *silsila* (spiritual genealogy). In this regard Simnânî is a key actor within his order. Besides, it is significant that he had great impact on the founders of two branches of the Kubraviyya, i.e. Sayyid 'Alî Hamadânî (d. 786/1385) and Muhammad Nur-bakhsh (d. 869/1464) that indicating his influence among the order itself. When examined from the angel of the history of the Şüfîsm, the most apparent and distinctive point regarding Simnânî is his criticism against Ibn 'Arabî (d. 637/1240) on the problem of being. Notwithstanding, his supreme contribution to the Şüfîsm is his doctrine of *latâif*, which particularly influenced Pârsâ (d. 822/1240), a leading disciple of the founder of the Naqshbandiyya. Likewise his mystical experiences and thoughts on *rijâl al-ghâib* had also influenced subsequent Şüfîs. His thoughts on the problem of *khawâtir*, which is crucial component of Kubrawî path, and detailed information given in his books regarding the lights (*anwâr*) and the truth of *nûr*

as well as his explanations about the situations experienced during the manifestation of God can be listed among his contributions to the history of the Şūfism.

Simnānī who wrote on various problems of Şūfism, dealt with the problem of the Hereafter in the context of his understanding of initiation. For the world cannot be disunited from the Hereafter, as his understanding of the Hereafter is examined, his view of the world is studied as well. With reference to the presupposition that there are three distinct dimensions of the world, Simnānī says that man's relationship with the world should be differentiated according to following three aspects: the world's being a plantation for the hereafter, the world's being a place that should be abandoned and the world does not have a reality. According to him the hereafter is a continuous moment, whereas the worldly life is bound by the past and the future. Since the past and the future do not have a real being, hence the world as well does not have real being.

Simnānī embraces the death and the Doomsday in an intertwined fashion in the context of his own understanding of mystical training. Appropriately the consensus of the Şūfis, he divides the death into two: necessary and voluntary. And he divides the Doomsday into three: big, middle and small. According to this, the wayfarer who has weakened his soul's evil attributes via the voluntary death observes the situations of the small doomsday. Thereby the wayfarer who observed everything that is depicted in the Quran that will be experienced after the necessary death, gains time to take necessary precautions before the necessary death, which is irremediable. Another issue that Simnānī raises regarding the Doomsday is the sorts of the Doomsday. Based on the different names of the Doomsday, he says that there are different doomsdays each of which is related with one of the *latāif* situated among human faculties. Ultimately salvation from those doomsdays is possible with a different good deed. Another point that Simnānī comes up with is the problem of existence of the paradise and the hell today. He thinks that the paradise and the hell both exist today, with reference to his own *kashf*. He relates this narrating the verses and the traditions, which support his view. Besides, he accepts that there are two paradises and hells, one is inside the human nature and the other is out there. According to Simnānī, entering the outer paradise without observing one's inner paradise is nonsense. This is possible only through a spiritual journey from one's external being into his/her internal being. In the end, this can only be accomplished via the voluntary death.

Keywords: Şūfism, Simnānī, World, Hereafter, Death, Doomsday, Paradise-Hell, Mystical Training.

Alāüddevele Simnānī'nin Tasavvufî Eğitim Anlayışı Bağlamında Āhiret

Öz: İslām'da iman edilmesi emredilen esaslardan biri olan āhiretle ilgili meseleler hem kelamcılar hem de sūfîler tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmış ve zaman zaman farklı yorumlara konu olmuştur. Āhiretle ilgili temel meselelerde İslām âlimleri arasında görüş birliği olmakla birlikte ayrıntıya inildikçe pek çok ihtilafın bulunduğu görölmektedir. Āhiret hayatının çeşitli meselelerini eserlerinde konu edinen sūfîlerden biri de Alāüddevele Simnānī'dir (ö. 736/1336). Simnānī, İlhanlılar döneminde, bugünkü İran topraklarında yaşamış bir Kübrevî şeyhidir. Gençliğinde, on yıl kadar Budist İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın (1284-1291) hizmetinde bulunduktan sonra yaşadığı mânevî bir hâl üzerine tasavvufa yönelmiştir. Bir müddet meşrebine uygun bir mürşid aradıktan sonra Bağdat'ta bulunan Kübrevî şeyhi Nüreddîn Abdurrahmân İşferâyînî (ö. 717/1317) ile tanışarak ona mürîd olmuş ve seyrüsülükünü tamamlamıştır. İrşad icâzeti almasının ardından şeyhinin isteğiyle memleketine dönerek vefat ettiği 736/1336 tarihine kadar Sūfîâbâd'daki hankâhında mürîd yetiştirmek ve eser te'lif etmekle meşgul olmuştur. Simnānī gerek yetiştirdiği müridler gerek yazdığı eserlerle hem kendi tarikatına hem de genel tasavvuf tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Āhiretle ilgili olarak Simnānī'nin, özellikle dünyanın hakikati ve āhiret karşısındaki konumu, ölüm, kıyâmet ve çeşitleri, cennet ve cehennemin bugün mevcudiyeti ve bulunduğu yer konusundaki görüş-

378 | Kübra Zümrüt Orhan. Alâüddeve Simnânî'nin Tasavvufî Eğitim Anlayışı Bağlamın...

leri dikkat çekmektedir. Bu makalede onun zikredilen meselelere bakışı eserlerinden hareketle konu edilmiş ve konuyla ilgili görüşleri kendi sülûk anlayışı bağlamında değerlendirilmiştir.

Özet: Alâüddeve Simnânî (ö. 736/1336), hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısıyla sekizinci yüzyılın ilk yarısı içinde kalan bir zaman diliminde, bugünkü İran topraklarında, İlhanlılar'ın hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Ailesinin İlhanlı sarayıyla olan irtibatı, babasının ve amcasının idârî vazifeleri, kendisinin de istek ve gayretleri neticesinde on beş yaşlarında Argun Han'ın (1284-1291) hizmetine girmiş ve kısa sürede onun yakınlığını kazanmıştır. On sene kadar ona hizmet etmesinin ardından yaşadığı mânevî bir hâl üzerine gönlü, içinde bulunduğu hayattan soğumuş, tasavvufî bir hayata meyletmiştir. O sıralarda yakalandığı ve doktorların tedavi edemediği hastalığı bahane ederek, iyileştikten sonra geri dönmek şartıyla, Argun Han'ın yanından ayrılarak memleketi Simnân'a doğru yola çıkmıştır. Saraydan ayrıldıktan kısa bir süre sonra iyileşmiş fakat geri dönmemiştir. Ramazan ayının başında, Simnân'a ulaşmış, resmî kıyafetlerini çıkararak Ebû Tâlib Mekki'nin *Kütü'l-kulûb* adlı eserini esas alarak nefis terbiyesine başlamıştır. Bir müddet kendi kendine nefis terbiyesiyle ve şer'î ilimleri tahsille meşgul olduktan sonra, Kübrevî şeyhi Nûreddin Abdurrahmân İsferyânî'nin (ö. 717/1317) müridlerinden biriyle tanışmıştır. Daha sonra İsferyânî'yi merak etmiş, onu ziyaret maksadıyla Bağdat'a doğru yola çıkmıştır. Ancak durumdan haberdar olan Argun Han, Simnânî'nin Bağdat'a gitmesine engel olmuş, onu yolda yakalatarak bir müddet yanında alıkoymuştur. Simnânî, bir süre sonra Argun Han'ın yanından kaçarak Simnân'a dönmüş ve İsferyânî'ye durumu anlatan bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine İsferyânî, Simnânî'ye gönderdiği cevâbî mektubunda Bağdat'a gelmesine gerek olmadığını, kendisinin mânen onun yanında olacağını söyleyerek seyrüsülûke başlamasını emretmiştir. Simnânî, şeyhiyle yüz yüze buluşma imkânı bulamadığı bu dönemde hem mektup hem de mânevî âlemde işaret yoluyla onunla olan bağını canlı tutmuştur. Daha sonraları Simnânî, iki kere şeyhini ziyaret etmeye muvaffak olmuş ve ondan irşâd icâzeti almıştır.

Simnânî, irşâd icâzeti almasının ardından şeyhinin emriyle memleketi Simnân'a dönerek burada mürid yetiştirmek ve eser te'lif etmekle meşgul olmuştur. Çok sayıda mürid yetiştiren ve günümüze ulaşan eserlerinin sayısı doksan civarında olan Simnânî, hem Kübreviyye tarikatı içerisinde hem de genel tasavvuf tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kübreviyye içerisindeki önemi öncelikle tarikatın günümüze ulaşan kollarının kendisine dayanıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Simnânî, kendi tarikatı içerisinde kilit bir isimdir. Bunun yanı sıra bazı görüşlerinin Kübreviyye'nin Hemedâniyye kolunun kurucusu Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786/1385) ve Nûrbahşiyye kolunun kurucusu Muhammed Nûrbahş (ö. 869/1464) gibi tarikatın önde gelen isimleri üzerindeki tesiri de onun tarikatı içindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Genel tasavvuf tarihi açısından bakıldığında, Simnânî'yle ilgili ilk dikkati çeken ve en çok üzerinde durulan husus, varlık konusunda İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) yönelttiği eleştirileridir. Bunun yanı sıra onun tasavvufa en büyük katkısı, başta Nakşbendiyye tarikatının kurucusu Bahâeddîn Nakşbend'in (ö. 791/1389) önde gelen müridlerinden Muhammed Pârsâ (ö. 822/1240) olmak üzere pek çok sûfî üzerinde etkili olan letâif anlayışıdır. Ayrıca ricâlü'l-gayb hakkındaki düşünceleri ve onlar hakkında kendi mânevî tecrübelerine dayanarak verdiği bilgiler de kendisinden sonra gelen sûfleri etkilemiştir. Mânevî tecrübelerini ayrıntılı olarak yazması, tecellî esnâsında yaşanan hâllere dâir açıklamaları, nûrun hakikati ve nûrların tafsiline dair görüşleri ile Kübreviyye tarikatında önemli bir yeri olan havâtır konusundaki görüşleri de onun tasavvuf tarihine yaptığı katkılar arasında zikredilebilir.

Tasavvufun pek çok konusuna eserlerinde yer veren Simnânî, âhiretle ilgili meseleleri de kendi sülûk anlayışı çerçevesinde ele almıştır. Dünya ve âhiret birbirinden ayrı düşünüleceği için onun âhiret anlayışı ele alınırken aynı zamanda bu dünyaya bakışı da konu edilmiştir. Simnânî, dünyanın birbirinden farklı üç vechesi olduğu kabulünden hareket ederek insanın dünyayla olan ilişkisinin de bu üç vecheye göre farklılık kazanması gerektiğini söylemektedir. Bunlardan ilki dünyanın âhiretin tarlası oluşu, ikincisi dünyanın terk edilmesi ge-

reken bir yer oluşu, üçüncüsü de aslında bir hakikatinin bulunmayışıdır. Ona göre âhiret sürekli ve dâimî bir *ândan* ibâret iken dünya hayatı geçmiş ve gelecekle kayıtlıdır. Aslında geçmiş ve gelecek olmadığına göre dünya hayatının da hakiki bir varlığı bulunmamaktadır.

Simnânî ölüm ve kıyâmet konusunu kendi tasavvufî eğitim anlayışı bağlamında birbiriyile iç içe ele almaktadır. Ölümü, biri zorunlu (ızdırârî) diğeri irâdî (ihtiyârî) olmak üzere ikiye ayıran tasavvuf erbâbının bu kabulüne uygun bir şekilde inceleyen Simnânî, kıyâmeti de küçük, orta ve büyük olmak üzere üçe ayırmaktadır. Buna göre irâdî ölümle nefsinin hevâ ve hevesini, kötü sıfatlarını zayıflatan sâlik, küçük kıyâmetin ahvâlini müşâhede eder. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'de zorunlu ölümün ardından yaşanacağı bildirilen her şeyi irâdî ölümle müşâhede eden sâlik, bir daha geri dönüşü olmayan zorunlu ölümü tatmadan evvel gerekli tedbirleri almak için fırsat kazanmış olur. Kıyâmet konusunda Simnânî'nin üzerinde durduğu bir diğer mesele, kıyâmetin çeşitleridir. Kıyâmetin farklı isimlerinden hareketle her biri insanda bulunan latîfelerden biriyle irtibatlı olan farklı kıyâmetler olduğunu söyleyen Simnânî, bunlardan her birinden kurtuluşun da farklı bir amelle mümkün olduğu kanaatindedir.

Âhiretle ilgili olarak Simnânî'nin üzerinde durduğu hususlardan biri de cennet ve cehennem bugünkü mevcudiyeti meselesidir. Konuyla ilgili tartışmaya kendi keşfine dayanarak katılan Simnânî, cennet ve cehennem bugün mevcut olduğu kanaatindedir. Simnânî, bu konudaki keşfini, onu destekleyen âyet, hadis ve haberlerle birlikte aktarmaktadır. Bunun yanı sıra, biri âfâkta diğeri enfüste olmak üzere iki cennet ve iki cehennem varlığını kabûl eden Simnânî'ye göre enfüsündeki cennete girip orada cemâlullâhî müşâhede edemeyen kimsenin âfâktaki cennete girmesi çok bir anlam ifâde etmemektedir. Kişinin enfüsündeki cennete girmesi ise kendi zâhirinden bâtınına yapacağı yolculukla mümkündür. Bu yolculuk da ancak irâdî ölümle gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Simnânî, Dünya, Âhiret, Ölüm, Kıyâmet, Cennet-Cehennem, Seyrüsülûk.

GİRİŞ

İslâm akaidinin temel esaslarından olan âhiret, geçici dünya hayatının sona ermesiyle, yani insanın ölümüyle başlayacağı kabul edilen ebedî hayatı ifâde etmektedir. Âhiret hayatının muhtelif meseleleri, çeşitli görüşlere sahip olan mütekellim ve mutasavvıflar tarafından farklı yorumlara konu edilmiştir. Âhiret hayatı hakkında görüş ortaya koyan sûfilardan biri de bir Kübrevî şeyhi olan Alâüddeve Simnânî'dir.¹ Simnânî, başta dünya ve âhiret hayatlarının mâhiyeti olmak üzere bu dünya ve öte dünyayla ilgili bazı meseleler üzerinde durmuştur. Bu makalenin amacı, matbu ve yazma hâlindeki eserlerinden hareketle Simnânî'nin bu dünyaya ve öte dünyaya bakışını bir bütün hâlinde ortaya koymak, bu bakış açısının onun sülûk anlayışı bağlamında ne ifâde ettiğini belirlemektir.

Makalede Simnânî'nin perspektifinden cevap aranacak sorulardan bazıları şöyledir: Dünyanın bir hakikati var mıdır? Dünyanın âhiret karşısındaki konumu nedir? Seyrüsülûk açısından ölmeden önce ölmek ne anlama gelmektedir? Ölümle kıyâmet arasında nasıl bir ilişki vardır? Cennet ve cehennem bugün mevcut mudur ve nerede bulunmaktadır?

Simnânî'nin âhiret anlayışı daha evvel müstakil bir çalışma olarak ele alınmamış, yalnızca onun tasavvufî görüşleri hakkında bilgi bulunan bazı eserlerde bu konuya kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda Jamal Elias'ın, *The Throne Carrier of God* adlı eserini ve Nazif Şahinoğlu'nun *Ala al-Davla al-Simnani Hayatı, Eserleri, Kelam Telakkisi, Tasavvuftaki Yeri ve Tasavvufî Görüşleri* başlığını taşıyan doktora tezini zikredebiliriz. Elias, eserinde Simnânî'nin âhiret anlayışını "Fenâ ve Kıyâmet" başlığı altında, onun mevt-i ihtiyârî anlayışı bağlamında

¹ Simnânî hakkında geniş bilgi için bk. Kübra Zümrüt Orhan, *Alâüddeve Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016).

1. ÂNBAĞLAMINDA DÜNYA VE ÂHİRET

Simnânî'nin seyrüsülûk anlayışı bağlamında ölümü ve ölümün ardından yaşanan hâllerini nasıl değerlendirdiğine geçmeden evvel onun dünya ve âhîret hayatlarına bakışı ile insanın dünyayla irtibatının nasıl olması gerektiği hususundaki görüşleri üzerinde durmak gereklidir. Buna göre Simnânî, dünyanın birbirinden farklı üç veçhesi olduğu kabulünden hareketle insanın dünyayla ilişkisinin onun bu farklı yönlerine göre şekillenmesi gerektiğini söylemektedir. Dünyanın bu üç özelliği şöyle sıralanabilir: Âhîretin tarlası oluşu, Allah'ın ehemmiyet vermediği bir yer oluşu ve bir hakikatinin bulunmaması.

Simnânî, İslâm geleneğine ve Müslüman kültürün geneline uygun olarak dünyayı âhîretin tarlası olarak gören kabulü benimsemektedir. Buna göre bu tarla boş bırakılmayarak işlenmelidir. Bunu yapabilecek yegâne varlık ise insandır. Bu tarlanın tohumu kulluk olup, insan kendisine verilen bütün kabiliyetleri kullukla meşgul olarak kullanılmalıdır. Simnânî bunu şu cümlelerle ifade eder: "Hak, onların kendi varlığını ve bütün özellikleriyle bu tarlayı onlara emânet olarak (iktâ) verdiğini bilmelerini; böylece bu tarlanın tohumu olan kullukla meşgul olmalarını ve toprağa iyi tohum ekmelerini murâd eder. Burada temiz tohum ekenler, yarın şecere-i tayyibeden saâdet meyvesi toplayarak Allah'a şükredecektir. Kötü tohum ekenlerse şecere-i habîseden şekâvet dikenini toplayacak ve pişmanlık içinde kalacaktır."⁴

İkinci veçhesiyle dünya, bütünüyle yüz çevrilmesi, terk edilmesi gereken bir yerdir. Zühd ve uzlet anlayışının bir neticesi olarak hakikate ulaşmada *terki* gerekli gören Simnânî, yerilmiş olan dünyayı terk etmeyen kimsenin, mülk ve melekûtun sınırlarına ulaşabilmesinin mümkün olmadığını söylemektedir. Bu anlayışa göre Hakk'ı talep etmenin ilk şartı dünyayı terk etmektir. Simnânî'nin ifadeleriyle bütün peygamberler ve veliler insanları dünyayı terk etmeye çağırılmışlardır. Dolayısıyla hakikate ulaşma gayesine erişmek, ancak dünyadan ve dünyevi olan her şeyden bütünüyle yüz çevirerek bunları terk etmekle mümkün olabilir.⁵ Ona göre dünyayı terk etmek, dünyaya ait olan her şeyi de terk etmeyi gerektirmektedir. Asıl gayesi Hakk'a ve hakikate ulaşmak olan bir sâlikin dünyalık bir şeyi kaldığı müddetçe buna ulaşması mümkün değildir.⁶ Nitekim kendisi de tasavvuf yoluna girer girmez elinde bulunan bütün parayı hayır yolunda harcamıştır.⁷ Ancak dünyayı terk etmek, zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayacak denli muhtaç düşerek dilenmek zorunda kalmak anlamına gelmemektedir. Zira Simnânî, insanların, dervişin mutlaka dilenci ve muhtaç olması gerektiği yönündeki düşüncelerini de eleştirmekte ve bir müridin hiçbir zaman muhtaç duruma düşmeyeceğine inanmaktadır.⁸ O halde Simnânî'nin anlayışına göre terk-i dünyanın, zaruri ihtiyaçlarının dışında kalan şeyleri terk etme ve dünyaya ait şeylere gönlünde yer vermeme şeklinde anlaşılması uygun olur. Bir başka ifadeyle dünyanın fâni ve aldatıcı yönü kalben terk edilmeli, bunun Allah ile kul arasında bir perde olmasına müsaade edilmemelidir.

Simnânî, kişinin dünyayı terk etme hususundaki niyetinin önemine de vurgu yaparak bunun yalnızca Allah için olması gerektiğinin altını çizerek. Nitekim bazı kimselerin kendileri

² Bk. Jamal Elias, *The Throne Carrier of God: The Life and Thought of Ala ad-dawla as-Simnani*, (Albany: State University of New York Press, 1995), 141-144.

³ Nazif Şahinoğlu, *Ala al-Davla al-Simnani Hayati, Eserleri, Kelâm Telakkisi, Tasavvufî Yeri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1966), 161-164.

⁴ İkbâl Sîstânî, *Çihil Meclis yâ Risâle-i İkbâliye*, haz. Necib Mâyil Herevî, (Tahran: İntişârât-ı Edîb, 1366), 109.

⁵ Alâüddeve Simnânî, "Selvetü'l-âşîkîn ve Sektetü'l-müştekîn", *Musannefât-ı Fârsî*, haz. Necib Mâyil-ı Herevî, (Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990), 296-97.

⁶ Alâüddeve Simnânî, *Aynü'l-hayat*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009), 374.

⁷ Bk. Orhan, *Alâüddeve Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 38.

⁸ Sîstânî, *Çihil Meclis*, 251.

hakkında, “falanca dünyadan tamamen yüz çevirdi, onun nezdinde toprakla altın eşittir, şu kadar sadaka vermekte ve şöyle mücâhede etmektedir” denmesi için dünyadan yüz çevirdiklerini belirtir.⁹ Burada da ihlâs ve riyâ konusu devreye girmektedir ki riya ile dünyayı terk etmiş görünmenin Allah katında hiçbir değeri yoktur. Maksudı Hakk’a vâsıl olmak olan kişinin maksadına ulaşabilmesi için bütün amellerindeki niyetinin hâlis olması gerekmektedir.

1. 1. Dünyanın Hakikatının Yokluğu

Dünyanın üçüncü vechesi ise, bir “hakikatının bulunmayışı”dır. Simnânî’nin, diğer iki vechesiyle dünyaya bakışı, tasavvuf tarihinde ortaya çıkan dünya tasavvurunun bir bölümünü yansıtmaktadır. Şimdi incelenecek olan yaklaşımı, makalemizin ana temalarından birini teşkil ettiğinden burayı ayrı bir başlık olarak ele almayı uygun bulduk. Bu başlık altında onun dünyanın aslında bir varlığının bulunmadığına ve insanların farkında olmasalar da âhirette yaşamakta olduklarına dair görüşleri incelenecektir.¹⁰ Dolayısıyla aslında onun bu dünyaya bakışı ortaya konmaya çalışılırken bir yandan da öte dünya anlayışına yer verilecektir. Bu bağlamda zaman ve rûh meselesi üzerinde de kısaca durulacaktır.

Mâlum olduğu üzere dünya hayatının geçiciliği Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde sıklıkla vurgulanmaktadır. Dünyanın fânî, geçici bir yurt olduğu; âhiret karşısında bir ehemmiyetinin bulunmadığı bütün müslümanların ortak kabulüdür. Simnânî, “dünyanın dâru’l-karâr olmadığını, fânî olduğunu ve daha da önemlisi esas itibarıyla akıl sahipleri nezdinde bir hakikatının ve varlığının (vücud) bulunmadığını” söyleyerek,¹¹ tıpkı Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) yaptığı gibi, müslümanların bu ortak kabulünü bir adım öteye taşımaktadır.¹² Kur’ân-ı Kerîm’de açıkça dile getirildiği üzere, dünyanın aksine âhiret, hakîkî mânâda hayat sâhibidir (dâru’l-hayevân), canlıdır (el-Ankebût 29/64). Simnânî, âhiretin hakîkî mânâda hayat sahibi oluşunu geçmiş ve gelecekte soyutlanmış bir “ân/şimdi” oluşuna bağlamaktadır.¹³

Simnânî, dünyanın gerçek bir varlığının bulunmadığını söyledikten sonra bu düşüncesini biraz daha açarak insanın zaten âhirette yaşamakta olduğunu, ancak rûhu bedenle kayıtlı olduğundan bunun farkında olmayarak kendisini dünyada yaşıyor zannettiğini belirtmektedir. Ona göre rûh, dünya gibi dar bir mekâna sığabilecek bir yapıda değildir. Beden ise oluş ve bozuluş âlemine ait olup onun bir gün yok olması kaçınılmazdır. İşte beden harap olup da rûh mücerred kaldığında kişi aslında hakîkati olmayan dünyada değil, âhirette yaşıyor olduğunu anlayacaktır. Ona göre rûhun bedenle irtibatı sona erdiğinde “falanca kişi öldü” diyen insanlar, o kişinin aslında ölmediğini, yalnızca kendisiyle hakîkî âlem arasında bir engel olan

⁹ Sistânî, *Çihil Meclis*, 86-87.

¹⁰ İranlı bir mutasavvıf olan Azîz Neseî (ö. 700/1300 [?]), bazı kimselerin “dokuzuncu cennet” diye bir şeyden bahsettiğini söyleyerek bu cennet ehlinin tabii ölümle ölmeden önce irâdî ölümle öterek bu dünyadan göçtüklarini ve âhirette olduklarını belirtmektedir. Ancak Neseî’nin kendisi böyle bir cennetin varlığını bilmediğini söylemektedir. Ayrıca bu konudaki ifadeleri çok açık değildir. Neseî bir de Hz. Mûsâ ile Hızır (a.s) ile ilgili bir rivayet aktarmaktadır. Buna göre Hz. Mûsâ’nın (a.s) Hızır (a.s) ile birlikte olduğu günlerden birinde çöleyken acıktılar. Önlerine, Hz. Mûsâ’nın tarafı çiğ, Hızır’ın tarafı pişmiş olan bir ceylan geldi. Hz. Mûsâ bunun hikmetini sorunca Hızır, ben âhiretteyim, sen ise dünyadasın. Dünyâ rızkı çalışmakla olur, âhiret rızkı ise hazırır.” şeklinde karşılık verdi. Bk. Azîz Neseî, *İnsân-ı Kâmil*, trc. Mehmet Kanar, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990), 134-35.

¹¹ Alâüddevlê Simnânî, “Kavâtiu’s-savâti”, *Opera Minora*, ed. Wheeler Thackston, (Cambridge, Mass.: Harvard University, 1988), 86.

¹² Muhyiddin İbnü’l-Arabî de *Fususul-Hikem*’in Yusuf fassında, dünyanın hakiki bir varlığının bulunmadığını, hayatın kendisinin bir rüyadan ibaret olduğunu anlatmaktadır. Konuyla ilgili bir çalışma için bk. Dilaver Gürer, “Hz. Yusuf’un Gördüğü Rüyanın Fususu’l-Hikem’deki Yorumu”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9/21 (2007): 39-56.

¹³ Simnânî, “Kavâtiu’s-savâti”, 86.

bedenle meşguliyetten kurtulup rahata erdiğini bilmemektedir.¹⁴ Simnânî bu görüşlerini Allah yolunda öldürülenler için ölü denilmemesi gerektiğini belirten âyetle (Âl-i İmrân 3/169) "Ölüm mü'mine bir hediyedir"¹⁵ şeklindeki habere dayandırmaktadır.¹⁶

Simnânî, dünyanın gerçek varlığının bulunmadığını belirtirken iki noktadan hareket etmektedir. Bunlardan biri dünyanın aslında yok hükmünde olan geçmiş ve gelecekle kayıtlı olması, diğeryse rûhun dünya gibi dar bir mekâna sığacak yapıda olmamasıdır. O halde onun dünyaya dair bu yorumunu daha iyi anlayabilmek için zaman hakkındaki görüşlerini dikkate almak gerekmektedir.

Simnânî, şimdiki zamanın geçmiş ile geleceğin rûhu olduğunu, aynı şekilde âhiretin de dünyanın rûhu olduğunu ifade etmektedir. Buradan anlaşılan, aslında yok hükmündeki geçmiş ve geleceğe varlık kazandırmanın şimdiki zaman oluşu gibi, aslında yok hükmünde olan dünyaya varlık kazandırmanın da âhiret olmasıdır. Âhiret, esas itibarıyla ma'dûm olan geçmiş ve gelecekten soyutlanmıştır. Sürekli bulunan "şimdi"nin olduğu yer yalnızca âhirettir.¹⁷

Esasen zaman kaydının dışına çıktığında geçmiş, şimdi ve gelecek hepsi tek ve dâimî bir ândan ibârettir. İnsan zaman kaydından kurtulup da bu ân-ı dâimîyi idrâk edebildiğinde, geçmiş ve gelecek diye bir şey olmadığını görmüş olur. Simnânî'nin, kişinin öldüğü zaman aslında zaten âhirette olduğunu idrâk edeceğini söylemesi, onun öldüğünde zaman kaydından kurtulacak olmasıyla ilgilidir. Buna göre eğer insan dünyadayken zaman kaydının dışına çıkabilse, bu gerçeği henüz ölmeden de idrâk edebilecektir. Ölmeden önce ölmenin, bir diğer deyişle irâdî ölümün bir anlamı da bu olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in miracında ve bazı sûflerin mânevî miraçlarında zaman kaydından kurtuldukları görülmektedir. Hz. Peygamber'in miracında diğer peygamberlerle görüşmesi, cennet ve cehennem ehlini görmesi¹⁸ ve İmâm-ı Rabbânî'nin mânevî miracında meleklerin Hz. Âdem'e secde ettikleri ânı gördüğünü söylemesi¹⁹ buna örnek olarak zikredilebilir. İbnü'l-Arabî ve diğer bazı sûflerin de dile getirdiği gibi dün, bugün ve yarın gibi zaman sınırlamaları sadece değişken varlıklar için geçerlidir, dolayısıyla izâfîdir. Mutlak ve değişmeyen "ilâhî hüviyet" bakımından zaman sınırlamasından bahsedilemez. Onun katında ezelden ebede zaman bütünüyle sınırsız, değişmez ve boyutsuzdur.²⁰ Esas itibarıyla geçmiş ve gelecek, şehâdet âlemiyle ilgili kayıtlar olup gayb âleminde bulunmamaktadır. Gayb âlemi zıtlar âlemi olmadığından orada zaman ve zaman ötesi yoktur. Geçmişte olan, şimdi var olan ve gelecekte var olacak olan her şey hâzırdir. Şehâdet âlemi ise zıtlar âlemi olduğundan zaman ve zaman ötesi bulunmaktadır.²¹

¹⁴ Simnânî, "Kavâtiu's-savâti", 86.

¹⁵ İfade Abdullah b. Mes'ûd'a ait olup tam hâli şöyledir: "Dünyanın safiyeti gitti, kederi kaldı. Şu hâlde ölüm her bir Müslüman için hediyedir". İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, (Cidde, 1427/2006), 19: 159.

¹⁶ Simnânî, "Kavâtiu's-savâti", 86.

¹⁷ Simnânî, "Kavâtiu's-savâti", 86.

¹⁸ Hz. Peygamber, mirac esnasında birinci kat semâda Hz. Âdem'le görüştüğünü, diğer gök katlarında da Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa gibi peygamberlerle görüştüğünü haber vermektedir. İbn Mâce, "Fiten", 33. Onun (s.a) cehennem ehliyle ilgili verdiği bilgilere örnek olarak da şu hadisler zikredilebilir: Hz. Peygamber mirac esnasında bakırdan turnaklarıyla kendi yüzlerini ve bağrırlarını tırmalayan bir grup insan görerek bunların kim olduğunu sormuş, "Bunlar gıybet etmek suretiyle insanların etlerini yiyen ve onların şereflerine saldıran kimselerdir" cevabını almıştır. Ebû Dâvûd, "Edeb", 35. Yine karınları yılanlarla dolu ve ev kadar şişkin insanlar görünce kim olduklarını sormuş ve onların faiz yiyen kimseler olduğunu öğrenmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 363.

¹⁹ Bk. Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 65.

²⁰ Süleyman Uludağ, "Ân (Ân-ı dâim)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 101.

²¹ Azîz Neseî, *İnsân-ı Kâmil* adlı meşhur eserinde, velilerin gayb bilgisine ulaşması meselesinden bahsederken dile getirmektedir. Neseî'ye göre bu gayb bilgisini önce melekler bilir, daha sonra bu bilginin aksi velilerin gönül aynasına yansır ve bu suretle veliler de gayb bilgisine ulaşır. Meleklerin gayb bilgisini bilmesi ise, onların kendilerinin de gayb âlemi olmaları ve gayb âleminde dün, bugün ve yarının bulunmaması sebebiyledir. Gayb âlemi zıtlar âlemi olmadığından orada zaman ve zaman ötesi

Simnânî’ye göre aslında âhiret çok yakındır, ancak insanlar, tıpkı geçmiş ile gelecek arasında şimdikiyi fark edemedikleri gibi, âhiretin de bu kadar yakın olduğunu idrâk edemezler. Zira şimdiki zaman, geçmiş ile gelecek arasında gizlenmiştir. Âhiretin dünyaya göre durumu da tıpkı buna benzemektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ dünya ile âhireti mukayese ederken, “dünya hayatı âhiret hayatı yanında bir metâdan başka bir şey değildir” (er-Ra’d 13/26) buyurmuştur. Âyette yer alan “metâ” kelimesi üzerinde duran Simnânî, Arapçada bu kelimenin yemek yendikten sonra tabağın kenarında kalan bulaşık mânâsına geldiğini söylemektedir.²² Ona göre dünya hayatı da tıpkı bir tabağa bulaşan yemek gibi, geçmiş ve gelecek kabına bulaşmıştır.²³ Tabakta kalan bulaşığın yemeğe işaret etmesi gibi, dünya da âhirete işaret etmektedir. Bu açıdan tabaktaki bulaşık dünyaya, asıl olan yemek ise âhirete benzemektedir. Bunun yanı sıra Simnânî, dünya için metâ tâbirinin kullanılmasını, onun geçmiş ve gelecekle sınırlı olmasına, buna karşılık âhiretin ise ebedî oluşuna da bağlamaktadır.²⁴

Görüldüğü üzere Simnânî’nin dünya ve âhiretten bahsederken asıl vurgusu dünyanın geçmiş ve gelecekle kayıtlı olmasına karşılık âhiretin dâimî bir ândan ibaret olmasındadır. Geçmiş ve gelecek de esas itibarıyla var olmadığından, bunlarla kayıtlı olan dünya da yok hükmündedir. Gerçekte var olan, ebedî ve dâimî bir “ân”dan ibaret olan âhiretten başkası değildir. Aslında bütün bir hayat, yalnızca bu ândan ibârettir. Bir başka deyişle yalnızca uzun bir şimdi vardır ki bu da âhiret hayatıdır. Geçmiş ve gelecek, insanın bir yanılmasıdır ibarettir. İnsan, bir vehim sonucu bu “şimdi”yi geçmiş ve gelecekle sınırlamakta, bu sınırlı hayata da dünya hayatı demektedir. Gerçekte ne geçmiş ne gelecek ne de dünya hayatı vardır. Dolayısıyla insan aslında âhirette yaşamaktadır ancak bunun farkında değildir.²⁵ Simnânî’nin ifadelerinden, dünyanın mekân anlamında yokluğundan değil de zaman anlamında dünyâ hayatının yokluğundan bahsettiği anlaşılmaktadır. Nitekim ileride ele alınacak olan cennet ve cehennemini bulunduğu yerle ilgili görüşleri de bunu desteklemektedir.

Simnânî, “Uyku ölümün kardeşidir”²⁶ ve “İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar”²⁷ rivayetleri üzerinde de durmaktadır. Ona göre uyku ile ölüm arasında benzerlik kurulması, her ikisinde müşterek bulunan iki özellik sebebiyledir ki bunlar şehâdet âleminden gâfil olmak ve gayb âlemini müşâhede etmektir. Uykuda olan insan da ölmüş olan insan da şehâdet âlemiyle irtibatını koparmakta, onlara gayb âleminin kapıları aralanmaktadır. Bu durum uykudaki kimse için geçici, ölmüş kimse için kalıcı olmakla birlikte her ikisinde de mevcuttur. Bu sebeple uyku ölümün kardeşi olarak vasfedilmiştir. Simnânî’ye göre, insanların uykuda olduğunun ve öldükleri zaman uyanacaklarının ifade edildiği rivâyette geçen uykudan murâd ise gaflettir. Uyuyan kimsenin şehâdet âleminden habersiz oluşu gibi dünya gafletine dalan insanlar da gayb âleminden bî-haberdir, yani gayb âlemine karşı uykudadır. Ölüp gözlerinden perde kaldırdığında gayb âlemini müşâhede edeceklerinden gayb âleminde uyanık olacaklardır.²⁸

yoktur. Geçmişte olan, şimdi var olan ve gelecekte var olacak olan her şey hâzırdır. Buna göre melekler gaybı değil, hâzır olanı bilmektedir. Şehâdet âlemi ise zıtlar âlemi olduğundan zaman ve zaman ötesi bulunmaktadır. Neseî, *İnsân-ı Kâmil*, 109.

²² Simnânî, “Beyânu’l-ihsân li ehli’l-irfân”, *Musannefât-ı Fârsî*, 211; Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 97; Sistânî, *Çihil Meclîs*, 225. Râğib el-İsfahânî de bazı kimselerin metâ’ kelimesine kap anlamı verdiklerini nakletmektedir. Bk. Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtü el-fâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 3. Baskı (Beyrut: ed-Dâru’ş-Şâmiyye, 1423/2002), 757.

²³ Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 97.

²⁴ Alâüddeve Simnânî, *İkdu dureri’l-esrâr ve akdu arâisi’l-ebkâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade, nr. 685, 9b. Ayrıca bk. Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 97; Simnânî, “Beyânu’l-ihsân”, 211.

²⁵ Sûfilerin *ân* anlayışları başlı başına bir mesele olup çeşitli akademik çalışmalara konu olmuştur ve bu makalenin kapsamı dışında kalmaktadır.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühhd*, nşr. Muhammed Celâl Şeref, (Beyrut, 1981), 42.

²⁷ Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlül’-ilbâs amme’ştehera mine’l-ehâdis alâ elsineti’n-nâs*, (Beyrût: Dâru ihyai’t-türâsi’l-Arabî, 1932), 2: 312.

²⁸ Sistânî, *Çihil Meclîs*, 69.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Simnânî'nin dünyaya bakışı şöyle özetlenebilir: Dünyayı âhiretin tarlası olarak gören Simnânî bu yaklaşımın bir tezâhürü olarak, insanın vakitlerini boş geçirmemesine, emeğiyle çalışıp kazanması fakat kendi ihtiyacı dışındaki malını ihtiyaç sahiplerine harcaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Öte yandan fâni ve aldatici vechesiyle dünyayı yerilen ve bütünüyle terk edilmesi gereken bir yer olarak görmektedir. Burada kasdedilen insanın dünyanın aldatıcılığına kapılmaması, geçici lezzetlerine dalarak asıl var edilme gayesini unutmaması gerektiğidir. Bu, zühd anlayışına uygun bir yaklaşımdır. Son olarak da dünyanın hakikî bir varlığının bulunmadığını, insanın aslında âhirette yaşadığı hâlde dünyada yaşadığını zannetmesinin bir yanılısamadan ibaret olduğunu, insanın ölüp de zaman kaydından kurtulunca bu gerçeği idrak edeceğini belirtmektedir.

2. ÖLÜM VE KIYÂMETİN TASAVVUFÎ EĞİTİM AÇISINDAN YORUMLANMASI

Simnânî'nin dünyaya ve âhirete bakışı bu şekilde ortaya konduktan sonra ölüm ve kıyâmet hakkındaki görüşlerine geçilebilir. Burada daha ziyade sûfilerin “mevt-i ihtiyârî” olarak adlandırdıkları irâdî ölümü ve bu irâdî ölüm neticesinde meydana gelen “kıyâmet-i suğrâ”yı Simnânî'nin tasavvufî eğitim açısından nasıl yorumladığı üzerinde durulacaktır.

Sûfiler, asıl vatana geçmek için bir araç hükmünde olan ölüm konusu üzerinde çokça durmuş, insanın daima ölümü hatırlaması gerektiğinin altını çizmiştir. Serrâc (ö. 378/988) ve Kuşeyrî (ö. 465/1072) gibi müellif sûfiler eserlerinde ölüm konusuna müstakil birer bölüm ayırarak sûfilerin ölüm esnasındaki hâllerine yer vermişlerdir.²⁹ Tasavvuf ehline göre ölüm, bir yurttan diğer yurda intikal etmektir.³⁰ Bazı sûfiler bu dünya hayatını bir hapishaneye benzeterek bu zindandan kurtulmanın ölümle gerçekleştiğine inanmışlardır. “Rûhunu teslim eden mü'minin misâli, senelerce hapiste kaldıktan sonra çıkartılan ve yeryüzünde gezip dolaşarak rahatlayan adam gibidir.”³¹ sözü buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Bedeni kabre benzeten Simnânî, insanın, bedenle kayıtlı olduğu sürece ölü olduğunu, bu kabirden çıktığı zaman hayat, ilim ve basar sâhibi olacağını söylemektedir. Zira asıl hayat âhîret hayatıdır. O, bu düşüncesini, “(İşte o zaman insan) ‘Keşke hayatım için önceden hazırlık yapsaydım’, der” (el-Fecr 89/24) âyetine dayandırmaktadır.³² Ona göre ölüm ne bedeni ne de rûhu yok eder,³³ yalnızca rûh ile bedeni birbirinden ayırır. Böylece bedeni meydana getiren unsurların her biri kendi aslına döner. Ancak kendi aslına dönen bu unsurlar yok olmayıp mevcut olmaya devam ederler. Bu itibarla ölüm, bir bütün olan bedeni değiştirmiş olur fakat yok etmiş olmaz.³⁴ Daha önce de değinildiği üzere mü'min için ölüm, kendisini dünya meşak-

²⁹ Ebû Nasr, Serrâc, *el-Luma'*, thk. Abdülhalîm Mahmûd-Tâhâ Abdülbâkî Sürûr, (Mısır: Dârü'l-kütübî'l-hadîse, Bağdat: Mektebetü'l-müsenâ, 1960), 280-82; Abdülkerîm Kuşeyrî, *er-Risâle*, thk. Ma'ruf Mustafa Züreyk (el-Beirut: Mektebetü'l-Asriyye, 2001), 303-311.

³⁰ İlk dönem sûfilerinden Ebû Saîd Harrâz (ö. 277/890 [?]), Mekke'de, vefat etmiş hâlde gördüğü bir gencin kendisine tebessüm ederek, “Ey Harrâz! Bilmiyor musun ki âşiklar ölseler bile daima hayattadırlar, onlar sadece bir yurttan diğer bir yurda intikal ederler” dediğini söylemektedir. Kuşeyrî, *er-Risâle*, 311.

³¹ Ebû Hâmid Gazzâlî, *Âhîret Hayatı: Kabir, Kıyâmet, Âhîret*, trc. Hüseyin Okur, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2008), 172.

³² Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 310. Ayrıca bk. Simnânî, *Aynü'l-hayât*, s. 343.

³³ “Rûhun bedene ait canlılık niteliğinden ibaret bir araz olduğunu ve bedende rûh diye ayrı bir mânevî unsurun bulunmadığını ileri süren az sayıdaki kelâmcıya göre rûh ölümle birlikte tamamen yok olur. Rûhun varlığını kabul eden bazı Mu'tezile kelâmcıları, ölüm anında meleklerce bedenden alınan rûhların bir yerde toplandıktan sonra Allah tarafından yok edildiğini söylemiştir. Rûhun bedende yaratılan ve ondan ayrılabilen bir öz olduğunu kabul eden âlimlerin çoğunluğuna göre ölüm, rûhun meleklerce bedenden alınması ve bedenle ilgisinin tamamen kesilmesinden ibarettir. Bundan sonra rûh meleklerce ilgili bulunduğu yere götürülür.” Yusuf Şevki Yavuz, “Rûh” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35: 190.

³⁴ Simnânî, *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*, nşr. Necîb Mâyîl-i Herevî, (Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1983), 185.

katlerinden ve yorgunluklarından kurtaracak bir hediyedir. Ölen kimseyi bütün âzâları bulunduğu hâlde bunları kullanamayan felçli kişiye benzeten Simnânî’ye göre bu kimse, hayvânî rûh ile değil, insanda bulunan bâkî bir latife ile canlıdır ancak artık âzâlarını kullanmasını gerektirecek bir durum olmadığından bunları kullanamaz.³⁵

Sûfler, riyâzet ve tezkiye anlayışlarının bir tezâhürü olarak ölümü, mevt-i ızdırârî (zorunlu ölüm) ve mevt-i ihtiyârî (irâdî ölüm) olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir. Buna göre mevt-i ızdırârî, rûhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen ve insanın karşı koyması mümkün olmayan hakîkî ölümdür. Mevt-i ihtiyârî ise, sûfnin kendi irâdesiyle nefsinin hevâ ve hevesini, arzularını kontrol altına alarak bir anlamda nefsini öldürmesi olarak tarif edilmektedir. Sûflerin bu anlayışı, “Ölmeden önce ölüünüz”³⁶ rivâyetine dayanmaktadır.³⁷

Simnânî kıyâmeti, sülûk anlayışı çerçevesinde ölümle iç içe ele almaktadır. Ona göre mevt-i ihtiyârî, “Ölmeden önce ölüünüz” sözüne uyarak kişinin nefsin hevâsını ve kötü sıfatlarını öldürerek nefsi zayıflatmak için gereken şeyleri yapmasıdır. Mevt-i ihtiyârîyle ölen kimse, ileride bahsedilecek olan küçük kıyâmetin hâllerine muttalî olur, gayb âlemini müşâhede eder ve Hz. Peygamber’in anlattığı bütün vaad ve vâfdleri görür. Bu kişinin gönlü fânî dünyaya aldandmaz, onun aldatmalarına itimat etmez. Bu kimse, gayb âleminde meyvelerini toplayabilmek için, sahip olduğu özelliklerle şehâdet âleminde tohum eker.³⁸ Mevt-i ızdırârî ise kişinin kendi ihtiyarının bulunmadığı, rûhun bedenden ayrılmasını ifade eden ölümdür. Simnânî, sülûk ve mücâhedenin gayesini mevt-i ihtiyârî ile irtibatlı olarak şöyle açıklamaktadır:

“İnsanlar, mevt-i ızdırârî ile öldükten sonra tekrar geri dönüp güzel amellerini arttıramayacaklarını ve kötü amellerine tövbe edemeyeceklerini anlayınca, mevt-i ihtiyârî ile ölecek işledikleri her amelin semeresini gayb âleminde müşâhede etmiş ve bu amelin neticesinin ne olduğunu orada görmüşlerdir. Gayb âleminden şehâdet âlemine döndüklerinde semeresinin rahmet ve Allah’a yakınlık olduğunu gördükleri amellerini arttırmaya, bunun aksi olduğunu gördükleri amellerinden de tövbe etmeye çalışmışlardır.”³⁹

Sülûk anlayışı doğrultusunda kıyâmeti; kıyâmet-i suğrâ, kıyâmet-i vustâ ve kıyâmet-i kübrâ olmak üzere üç kısımda inceleyen Simnânî’ye göre kıyâmet-i suğrâ, “ölmeden önce ölüünüz”⁴⁰ sözüyle işâret edilen mevt-i ihtiyârî esnasında meydana gelir. Kıyâmet-i vustâ, “ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur”⁴¹ hadisinde işâret edildiği üzere mevt-i ızdırârînin ardından meydana gelir. Kıyâmet-i kübrâ ise Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadis-i şeriflerde anlatıldığı üzere sûra üflenip bütün kâinatın yok edilmesiyle meydana gelir.⁴² Bu üç kıyâmet arasında gerçekleşecek olan, önce gerçekleşenlerden daha belirgin ve daha büyüktür.⁴³ Simnânî’ye göre, bir kimsenin “Ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur” hadisinde belirtilen kendi kıyâmetini

³⁵ Simnânî, *Risâle*, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, 60b.

³⁶ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2: 291.

³⁷ Bk. Süleyman Uludağ, “Ölüm (Tasavvuf)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2007), 34: 37. Sûflerle genel kabul gören bu ölüm anlayışının yanı sıra ilk dönem sûflerinden Hâtem el-Esamm’ın (ö. 237/851) da ölüme farklı bir bakışı olduğu görülmektedir. Beyaz, siyah, yeşil ve kırmızı olmak üzere dört tür ölümden bahseden Hâtem’e göre az yemek beyaz ölüm, eziyetlere tahammül siyah ölüm, nefse muhalefet etmek kırmızı ölüm, yamalı elbise giymek ise yeşil ölümdür. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, *Tabakâtu’s-süfiyye*, thk. Nûreddin Şeribe (Haleb: Dâru’l-kitâbî’n-nefis, 1986), 93; Uludağ, “Ölüm (Tasavvuf)”, 34: 37.

³⁸ Alâüddevle Simnânî, “Şerhu Hadisi ‘Ervâhu’l-mü’minîn””, *Musannefât-ı Fârsî*, 179. Mevt-i ihtiyârî için ayrıca bk. Simnânî, *İkdu düveri’l-esrâr*, 10a, Simnânî, *el-Vâridü’s-şâridü’t-târid şühete’l-mârid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, no. 606, 69b; Kübra Zümrüt Orhan, “Alâüddevle Simnânî’nin el-Vâridü’s-şâridü’t-târid şühete’l-mârid Adlı Risâlesinin Tahkikli Neşri”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 40/2018, 126-127.

³⁹ Sistânî, *Çihil Meclis*, 68.

⁴⁰ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2: 291.

⁴¹ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2: 279.

⁴² Simnânî, *el-Vâridü’s-şârid*, 69b; Orhan, “Alâüddevle Simnânî’nin el-Vâridü’s-şâridü’t-târid şühete’l-mârid Adlı Risâlesinin Tahkikli Neşri”, 126-127; Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 216.

⁴³ Simnani, *Aynü’l-hayât*, 216.

müşâhede edebilmesi için mevt-i ihtiyârîyle ölmesi gerekmektedir.⁴⁴ Ona göre mevt-i ihtiyârîyle yaşanacak olan kıyâmet, büyük kıyâmetin bir numunesidir.⁴⁵ Bu sebeple sâlik, irâdî ölümle, Kur'ân-ı Kerîm'de zorunlu ölümün ardından yaşanacağı bildirilen her şeyi müşâhede eder. Hakîkatten gâfil olan kimseye ölümünden sonra gerçeği görmesi bir fayda sağlamaz.⁴⁶ Bu sebeple sâlik, zorunlu ölümle ölmeden evvel kendi irâdesiyle ölmeli, böylece hakîkî ölümünün ardından yaşayacağı hâlleri müşâhede ederek gerekli tedbirleri almalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmet için farklı isimler zikredilmiş olmasından hareket eden Simnânî'ye göre tek bir kıyâmet değil de farklı farklı pek çok kıyâmet bulunmaktadır. Kıyâmet için farklı isimler zikredilmesi, Simnânî'ye göre pek çok kıyâmet olduğu, bunların her birinin isminin farklı olduğu ve her birinden kurtuluşun da ayrı bir amel vesilesiyle gerçekleşeceği anlamına gelmektedir. Bu sebeple Simnânî, insanın kıyâmet çeşitlerini ve her birinden hangi amel ile kurtulabileceğini öğrenmesini gerekli görmektedir. Simnânî buna Zilzâl suresinde bahsedilen kıyâmet sahnesini örnek vermektedir. Ona göre burada yer alan kıyâmet, bedenın kıyâmetidir. Bu sebeple bu kıyâmetten kurtulmanın yolu dille şehâdet getirmek, dille zikretmek, namaz, hac ve oruç gibi bedenî ibâdetleri yerine getirmektir.⁴⁷ Görebildiğimiz kadarıyla Simnânî, diğer kıyâmetlerden kurtuluşun ne şekilde mümkün olacağına dair bilgi vermemektedir.

Yine Simnânî'ye göre bedenın toprak, su, hava ve ateşle irtibatlı olarak dört kıyâmeti vardır. Kişi mevt-i ihtiyârî ile, daha kıyâmet-i vustâ ve kübrâ gerçekleşmeden bu kıyâmetleri müşâhede edebilir, böylelikle henüz tövbe imkânı elinden alınmamışken nefsinı hesaba çekip azaptan kurtulabilir.⁴⁸ Kıyâmetin isimlerini insandaki latîfelerle de irtibatlandıran Simnânî'ye göre Zilzâl sûresinde bahsi geçen kıyâmet latife-i kâlebiyyenin,⁴⁹ "âzife", hafnin; "vâkıa", rûhun; "hâkka", sırrın; "sâ'a" ise kalbin kıyâmetidir.⁵⁰ Burada Simnânî'nin letâif anlayışına konomuzla irtibatı nisbetinde yer vermek uygun olacaktır.⁵¹

İnsanın hakikatini oluşturan katmanları ifâde eden *latîfeler*⁵² konusu Simnânî'nin insan ve seyrüsülûk anlayışında merkezî bir yere sâhiptir. İnsanda yedi latife bulunduğunu kabûl eden Simnânî, bu latîfelerin her birini bir peygamber ile irtibatlandırmaktadır. Bunun bir tezâhürü olarak da *Necmü'l-Kur'ân* adlı tefsirinde, bu yedi peygambere yöneltilen hitapların bulunduğu bütün âyetleri ilgili latîfeye yönelik bir hitap olarak yorumlamaktadır. Bu yedi latife ve irtibatlı olduğu peygamberler sırasıyla şöyledir: *Latife-i kâlebiyye*-Hz. Âdem, *latife-i nefsiyye*-Hz. Nûh, *latife-i kalbiyye*- Hz. İbrâhim, *latife-i sırrıyye*-Hz. Mûsâ, *latife-i rûhiyye*-Hz. Dâvûd, *latife-i hafıyye*-Hz. İsâ, latife-i *hakkıyye*-Hz. Muhammed.⁵³ Bu yedi latife-nin hakikatlerinin birleşmesinden ise bir ayna hükmünde olan ve insanın cemâlullahı kendisiyle müşâhede ettiği *latife-i enâiyye* meydana gelmektedir.⁵⁴

⁴⁴ Simnani, *Aynü'l-hayât*, 336.

⁴⁵ Simnani, *Aynü'l-hayât*, 216.

⁴⁶ Simnani, *Aynü'l-hayât*, 241. Benzer ifadeler için bk. Simnani, *Aynü'l-hayât*, 243.

⁴⁷ Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 335.

⁴⁸ Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 344.

⁴⁹ Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 335.

⁵⁰ Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 76, 205.

⁵¹ Simnânî'nin letâif anlayışıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Orhan, *Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 187-201.

⁵² Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 55.

⁵³ Simnânî'nin bu konuyla ilgili açıklamaları için bk. Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 4-6; Orhan, *Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 188-189. Simnânî'nin latife anlayışı ve her birini bir peygamberle irtibatlandırması hakkında ayrıca bk. Henry Corbin, *The Man of Light in Iranian Sufism*, trc. Nancy Pearson, (New York: Omega Yayınları, 1994) 121-144.

⁵⁴ Simnânî, *Kudsiyye* Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, 49a; Simnânî, *Bedâiu's-sanâi'*, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, 7a, Orhan, *Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 189.

Simnânî’ye göre seyrüsülûk, latife-i kâlebiyyeden latife-i hakkıyyeye doğru bir yolculuktur ve bu yolculuk latife-i hakkıyyeye ulaşmakla tamamlanır. Bu latifeye ulaşan sâlik hakiki mânâda Muhammedî olur. Latife-i hakkıyye, imkân âlemiyle vücûb âlemi arasında bir sınırdır, dolayısıyla bu sınırın ötesine geçmek mümkün değildir. Bu latifelerin her birinin terbiyesi, kendilerinde bulunan rubûbiyete ait bir nûr vasıtasıyla gerçekleşmektedir.⁵⁵ Simnânî’ye göre enfûsî âlemde bulunan bu yedi latifenin her birinin âfâkî âlemde de bir karşılığı vardır. Buna göre latife-i kâlebiyye feleklerin nefsleri ve akılları, latife-i nefsiyye nefs-i küllî yani arş, latife-i kalbiyye akl-ı küllî yani levh-i mahfûz, latife-i sırrıyye midâd, latife-i rûhiyye devât, latife-i hafıyye kalem, Allah’tan vâsıtasız olarak feyz alan latife-i hakkıyye ise tecellî vaktinde Allah’ın Vâcîd sıfatından feyezân eden feyiz mesâbesindedir.⁵⁶

Latifelerle kıyâmetin isimleri arasındaki irtibata dönersek; Simnânî’ye göre hafînin kıyâmeti olan “âzife”, Allah’ın huzuruna en yakın olan kıyâmettir. Bu kıyâmet, kişiye kendisinden daha yakındır. Öyle ki bu kıyâmet, bütün cüzleriyle insanın varlığını kuşatmıştır. İnsan bu kıyâmetin tam ortasında bulunduğu halde yakınlığının şiddeti sebebiyle onu fark edememektedir.⁵⁷

Rûhun kıyâmeti olan “vâkıa”yı, sülûk ve tasfiyeyle meşgul olan sâlik, zikrinin rûha ulaşmasının ardından müşâhede eder. Bu müşâhede başlangıçta, tıpkı zikrin galebesi esnasında başın üzerinden inen siyah bir örtü gibidir. Onu indirmeye özen gösterdikçe zikirde heybet ve sekînet ortaya çıkar, hatta sâlikte baygınlık meydana gelebilir. Bu müşâhedenin orta derecesinde sâlik, Allah Teâlâ’nın kendisine göstermeyi murad ettiği şekilde gayb âlemlerini ve o âlemlerde bulunan şeyleri müşâhede eder. Bu “vâkıa”da kendisine rûhânî ilimler keşf olunur. Bu vâkıadan uyanan sâlik, içinde bulunduğu vakitte maslahatı neyse ona yönelir. Kalbi kuvvetlenir ve sâlike zikirle meşgul olmayı ve tam bir teveccühle Hakk’a yönelmeyi emreder.⁵⁸

Simnânî’ye göre sırrın kıyâmeti olan hâkkanın üç derecesi vardır. Birinci derecesi olan “müstehâkka”, vücudu bâtıllardan arındırır. İkinci derecesi olan “muhâkka” hâdis olan vücudu, varlıkta yalnız hakiki vücûd kalacak şekilde ortadan kaldırır. Üçüncü derecesi olan “hâkka” ise bütün kuvvelere ve müfredâta emanet olarak yerleştirilmiş olan hakikatleri ortaya çıkarır.⁵⁹ Buna göre bu kıyâmetin birinci ve ikinci derecesi fenâ, üçüncü derecesi ise bekâ ile ilişkilidir. Bu iki kıyâmet aynı zamanda sâlikin irâdî ölümü anlamına da gelir. İlk iki kıyâmet neticesinde ârızî varlıklar ortadan kalkıp yalnız hakiki varlık kalırken üçüncü derecesinde o ârızî varlıklarda emâneten bulunan hakikatler zâhir olur.

“Sâ’a”yı kalbin kıyâmeti olarak gören Simnânî, “Vakit yaklaştı ve ay yarıldı” âyetini “Kalbin kıyâmeti yaklaştı. Yaklaşmasının alâmeti de Allah’ın celâl isimlerinden gelen şiddetli bir vâridin heybetiyle kalp kamerinin yarılmasıdır.” diyerek tefsir etmektedir.⁶⁰

Bütün bu bilgiler değerlendirildiğinde Simnânî’nin, ölüm ve kıyâmeti, insanda bulunan yedi latifede gerçekleşen bir yolculuk olarak gördüğü seyrüsülûk anlayışına uygun bir şekilde yorumladığı anlaşılmaktadır. Buna göre, zorunlu ölümle ölmezden evvel kendi iradesiyle ölen kimse, seyrüsülûkte bulunduğu mertebeye, bir başka ifadeyle latifeye uygun düşen bir kıyâmeti yaşayacak ve o kıyâmetin ahvâlini müşâhede edecektir. Böylece henüz iradesi elinden alınmadan evvel kendini muhasebe etme, hatalarını düzeltme, iyiliklerini çoğaltma ve mânevî derecesini yükseltme imkânı bulacaktır.

Bu makalede son olarak Simnânî’nin cennet ve cehennem hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Bu bağlamda onun âfâkta bulunan cennet ve cehennemin bugün mevcûdiyeti ve buldukları yer hususunda keşfine dayanarak verdiği bilgiler ele alınacaktır. Ayrıca onun

⁵⁵ Orhan, *Alâüddevele Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 189.

⁵⁶ Simnânî, *el-Urve*, 261; Orhan, *Alâüddevele Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 190.

⁵⁷ Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 49.

⁵⁸ Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 76.

⁵⁹ Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 202.

⁶⁰ Simnânî, *Aynü’l-hayât*, 50.

3. CENNET VE CEHENNEMİN BUGÜNKÜ MEVCÜDİYETİ MESELESİNİN KEŞFE DAYALI YORUMU

Sözlük anlamı, "bitki ve ağaçlarıyla toprağı örten bahçe" olan cennet, mü'minler için âhiret duraklarının sonuncusudur.⁶¹ İslâm literatüründe mü'minlerin ebedî yurdunu ifâde etmek üzere "cennet", "adn", "firdevs", "dârusselâm", "dârulmukâme" gibi isimler kullanılmaktadır.⁶² Cennet kelimesinin karşıladığı mânânın tam zıddı olarak cehennem ise kâfir, münâfik ve zâlimlerin azap göreceği yer olarak tasvir edilmektedir. İslâm literatüründe cehennem için "cahîm", "hâviye", "hutame" ve "sakar" gibi farklı isimler kullanılmaktadır.⁶³

Âlimler, cennet ve cehennemın bugün mevcûd olup olmadığı meselesinde ihtilaf etmişlerdir. Buna göre İslâm âlimlerinin çoğu cennet ve cehennemın bugün mevcut olduğu kanaatindeyken Cehmiyye, Mûtezile âlimlerinin çoğu⁶⁴ ve Hâricîler'den bir grup, bunların kıyâmetin kopmasından sonra yaratılacağı görüşündedir. Bu husus, itikâdî açıdan büyük bir ehemmiyete sahip olmamakla birlikte mezhepler arasında tartışma konusu olmuştur.⁶⁵

Cennet ve cehennemın bugünkü mevcudiyeti meselesinde, bazı sufiler de kendi keşiflerine dayalı olarak görüş beyân etmişlerdir. Mesela bu konudaki ihtilâfın meşhûr olduğunu ifâde eden İbnü'l-Arabî, kendisiyle keşif ve mârifet ehli dostlarına göre cennetle cehennemın bir açıdan yaratılmış, bir açıdan da yaratılmamış olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Arabî bunu bir ev örneği üzerinden anlatmaktadır. Buna göre bir ev yapmak isteyen kişi, evin bütün duvarlarını inşâ edince "falanca bir ev yaptı" denir. Bu evi yapan kimse içeri girince orada bir alandan ve duvarlardan başka bir şey göremez. Bunun üzerine evde oturacak kimselerin ihtiyaçlarına uygun olarak birtakım odalar yapar. Bu örnek cehennem için düşünüldüğünde, cehennemın de tıpkı henüz içi düzenlenmemiş, sadece dış duvarları yapılmış bir ev gibi olduğu görülür. Oraya giren kimselere azap etmek için kullanılacak olan araçlar henüz yerleştirilmemiştir. Nitekim cehennem, sıcaklığı tutuşmuş hava olan bir evdir. Bu ateşin közü insanlar ve taşlar, aleviyse cinlerdir. Orada azapta kullanılan araçlar, cehenneme giren cinlerin ve insanların amellerinin gelmesiyle yaratılır.⁶⁶ Aynı örnek cennet için de düşünülebilir.

Konuyla ilgili tartışmaya kendi keşfi bilgisine dayanarak katılan sûflerden biri de Simnânî'dir. Simnânî, konuyla ilgili görüşlerini *İkdu düveri'l-esrâr* adlı risâlesinde dile getirmektedir. Buna göre Simnânî, aslında vâkıa yoluyla müşâhede sûretiyle kırk senedir bu bilgiye muttali olmasına rağmen, Kur'ân ve sünnetten bu müşâhedesini destekleyecek bir delil bulamadığı için⁶⁷ bu bilgiyi o güne kadar hiçbir eserinde yazmamış ve müridlerinden hiçbi-

⁶¹ Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1993), 7: 374.

⁶² Bekir Topaloğlu, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1993), 7: 376-77.

⁶³ Bekir Topaloğlu, "Cehennem (Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1993), 7: 227.

⁶⁴ Ebû Ali el-Cübbâî, Bısr b. Mu'temir ve Ebû Hüseyin el-Basrî gibi Mutezîlî âlimlerin, cennetle cehennemın bugün mevcut olduğunu kabul ettikleri belirtilmektedir. Bk. Semra Dönmez, *Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Bağlamında Âhiret Âlemi*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 73.

⁶⁵ Konuyla ilgili tartışmalar hakkında özet bilgi için bk. Topaloğlu, "Cehennem (Kelâm)", 7: 228-30. Ehl-i Sünnet'in konu ile ilgili görüşlerine örnek olarak bk. Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtüridiyye Akâidi*, Araştırma ve Notlar İlavesiyle Tercüme Eden: Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 178.

⁶⁶ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, (Mısır: Dâru'l-kütübü'l-Arabiyyeti'l-kübrâ, ts.), 1: 297; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye: Âhiret Hayatı, Cennet ve Cehennem*, trc. Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 26-27.

⁶⁷ Simnânî'nin bu tavrı, ilk dönem sûfleri arasında yaygın olarak bilinen ve kaynaklarda daha çok Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909) atfedilen "Bizim bu ilmimiz Kur'ân ve Sünnetle mukayyedir" sözüne uygun düşmektedir. Bk. Kuşeyrî, *er-Risâle*, 431.

rine de söylememiştir. Kendi ifadesine göre, altmış dokuz yaşına geldiğinde Allah Teâlâ kendisini, daha evvel vâkıa yoluyla keşfen bildirdiği bu bilgiye delil teşkil eden âyet, hadis ve haberlere muttalî kılmiştir. Bunun üzerine Simnânî, Allah’tan gelen ilhâmı, tâliblerin âhiretin bugün mevcut olduğunu yakinen öğrenmeleri için bu bilgiyi paylaşmayı kendisine vazife bilmiştir.⁶⁸ Buna göre âhiret bugün mevcut olup arşın altında, kürsî olarak tabir edilen atlas feleğinin⁶⁹ yüzeyinin üzerindedir. Dolayısıyla âhirette bulunan cennet ve cehennem de bugün mevcuttur.⁷⁰ Simnânî, “Şunu kesin olarak bil ki cennet ve cehennem bugün mevcuttur, bunun aksini iddia edenlerin boş sözlerine kanma.”⁷¹ diyerek bu konudaki görüşünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıda değindiğimiz, Simnânî nazarında dünya hayatının zaman anlamında bir varlığının bulunmayışı meselesini burada tekrar hatırlamak gerekir. Simnânî, âhireti dâimî bir ân olarak görmekte, geçmiş ve geleceğin aslında var olmadığını, buna bağlı olarak da geçmiş ve gelecekle kayıtlı olan dünya hayatının da gerçekte bulunmadığını belirtmekteydi. Dolayısıyla zaman açısından bakıldığında insan zaten âhirette yaşamakta olduğu halde bunun farkında değildi. Simnânî burada ise, cennet ve cehennemin mekân anlamında mevcûdiyetlerinin bahsetmektedir.

Simnânî, bu keşfine delil olarak, “Muhakkak iyilerin kitabı “illiyîn”dedir” (el-Mutaffifin 83/18) ve “Muhakkak kötülerin kitabı “siccîn”dedir” (el-Mutaffifin 83/18) âyetlerini göstermektedir.⁷² Simnânî’nin bu görüşüne delil olarak zikrettiği hadis, “Mü’minin rûhu kabzedildiğinde ipeğe sarılarak illiyûna konur. Kâfirin rûhu kabzedildiğinde bir çula sarılarak siccîne konur.”⁷³ rivayetidir.⁷⁴ Bu düşüncesine delil olarak gördüğü haber ise, İbn Abbâs’ın Hz. Ebû Bekir’den naklettiği bir rivâyettir. Buna göre bir grup sahabe gelerek Hz. Ebû Bekir’den kendilerine faydalı olacak bir şey öğretmesini isterler. Hz. Ebû Bekir de onlara, “Benden şu cümleleri öğreniniz ki kim bunları sabah ve akşam okursa Allah onun rûhunu ufuk-i mübîne koyar.” diyerek bazı cümleler öğretir. Bunun üzerine ashâb, ufuk-i mübînin ne olduğunu sorar. Hz. Ebû Bekir de şöyle cevap verir: “Arşın altında bulunan bir ovadır. Onun içinde bahçeler, ağaçlar, nehirler ve kuşlar vardır. Onu her gün bin rahmet ve bin mağfiret kuşatır. Kim bu sözlere devam üzere ölürse Allah onun rûhunu bu mekâna koyar.”⁷⁵

⁶⁸ Simnânî, *İkdu düre’i’l-esrâr*, 9a.

⁶⁹ Âlem anlayışlarını Batlamyus nazariyesine dayandırarak “kürsî”nin “felek-i sevâbit”, “arş”ın ise “felek-i atlas” olduğunu öne süren İslâm filozoflarının (bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Arş”, *Türkiye Diyanet Vakti İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1991), 3: 408) aksine Simnânî, atlas feleğinin kürsî olduğu kanaatindeydi.

⁷⁰ Simnânî, *İkdu düre’i’l-esrâr*, vr. 9a.

⁷¹ Simnânî, *Mevâridü’ş-sevârid*, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, 75a.

⁷² Simnânî, *İkdu düre’i’l-esrâr*, vr. 9a.

Burada illiyîn ve siccîn kelimeleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. İlliyîn, üst makâm, yüksek derece mânâsına gelen “illiy” kelimesinin çoğuludur. Bu kavram sadece Mutaffifin süresindeki bu âyette geçmekte olup iyilerin kitabının bulunduğu yer olarak tavsif edilmektedir. Bu yer, yazıların kaydedildiği ve Allah’a yakın olan kulların müşâhede ettiği şey olarak yorumlanmaktadır. Müfessirler, illiyîn’in yüksek bir mekân olduğu konusunda görüş birliği etmişler, fakat onun yeri hakkında farklı fikirler serd etmişlerdir. İbn Abbas’tan nakledilen bir rivâyete göre illiyîn mü’minlerin rûhlarının bulunduğu yedinci kat gök, başka bir rivâyete göre ise cennettir. Onun bulunduğu yerle ilgili farklı şeyler söyleyen müfessirler de vardır. Siccîn kelimesi ise darlık, hapis mânâsına gelen “sicc” kelimesinin çoğuludur. Müfessirler bu kelimeyi çok dar ve sıkıcı bir zindan, cehennemde bir kuyu, yerin derinliklerinde bir kaya veya kâfirlerin amellerinin yazılı olduğu kitap şeklinde yorumlamışlardır. İlliyîn ve siccîn’in iki ilâhî kitap olduğunu söyleyen Zemahşerî, illiyîn’de meleklerle insanlardan ve cinlerden sâlih olanların amellerinin, siccîn’de ise şeytanlarla insanlardan ve cinlerden fâsık olanların amellerinin yazılı olduğunu söylemektedir. İlyas Üzüm, “İlliyîn”, *Türkiye Diyanet Vakti İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 123-24.

⁷³ Kaynağı tespit edilemedi.

⁷⁴ Simnânî, *İkdu düre’i’l-esrâr*, 4b, 9a.

⁷⁵ Simnânî, *İkdu düre’i’l-esrâr*, 4b-5a, 9a.

390 | Kübra Zümrüt Orhan. Alâüddeve Simnânî'nin Tasavvufî Eğitim Anlayışı Bağlamın...

Simnânî'ye göre siccîn, cehennemin en alt derekesi, illiyî'nin de cennetin en üst derecesidir. Allah Teâlâ kitabında, kötülerin kitabının siccîn'de, iyilerin kitabının illiyî'de olduğunu beyan etmiştir. "Muhakkak fücçârın kitabı "siccîn" dedir. Siccîn'in ne olduğunu sen nerden bilirsin? O, yazılmış bir kitaptır." (el-Mutaffifin 83/7-9). Bu kitabı Allah'ın huzûrundan uzaklaştırılmış olanlar görürken, buna karşılık iyilerin kitabı olan illiyî'ni Allah'a yakın olan kimseler (mukarreb) görür.⁷⁶ Bu âyetlerin âhiretin bugün mevcut oluşuna delâleti, illiyî'nin ve siccîn'in yazılmış birer kitap olarak vafedilmesi, yani şu anda var olduğunun belirtilmesi sebebiyledir. Bunlardan birine cennetin en üst derecesi, diğerine cehennemin en alt derekesi anlamı verildiğinde, cennet ve cehennemin de şimdi mevcut olduğu söylenmiş olmaktadır. Simnânî'ye göre Hz. Ebû Bekir'in ufuk-i mübîne getirdiği açıklama da âhiretin arşın altında mevcut olduğuna ve rûhların öldükten sonra burada olacaklarına işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a), "Cennetin tavanı Rahmân'ın arşıdır"⁷⁷ sözü de bunu desteklemektedir. Simnânî'ye göre "Derken aralarına kapılı bir sur çekilir ki onun içinde rahmet dışında azâb vardır." (el-Hadîd 57/13) âyeti, cennetle cehennemin aynı yerde bulunduğunu göstermektedir. Ona göre Allah Teâlâ, cennet ve cehennemin bulunduğu bölgeyi hem nûrânî hem de zulmânî beden sâhiple-rinin ebediyen kalmalarına elverişli bir yer olması için, tıpkı yeryüzü gibi sâbit bir yer yapmıştır.⁷⁸

Yukarıda zikredilen delillerden hareket eden Simnânî, arşın altında bulunan ufuk-i mübîn, âhiret yurdunun mekânı olduğunu söylemektedir.⁷⁹ Ona göre bunun ufuk-i mübîn olarak isimlendirilmesinin sebebi, müfred ve müellef varlıklar⁸⁰ arasında engel olmasıdır. Buna göre ufuk-i mübîn latîf müfred varlıklardan biraz kesîf, kesîf müellef varlıklardan çok daha latîftir. Allah onu duyularla hissedilen ebedî bir yurt kılmıştır. Bu yurt, nûrânî bir bedene kavuşan sâlih mü'minler için hoş ve güzel odalar, dünyadayken Allah'ın istediği şekilde yaşamayarak zulmânî bir beden elde eden kimseler içinse cehennemde habis odalar şeklindedir. Allah Teâlâ bu yurdu, iki oda arasındaki geçişlerden korumuştur. Bu dünyada bedenin kesâfeti nasıl rûhun letâfetini örtmekteyse, âhirette de rûhun letâfeti bedenin kesâfeti ortectir.⁸¹ Buna göre Simnânî, âhirette insanın hem bedeni hem de rûhuyla var olacağını kabul etmekle birlikte, rûhun daha ön planda olacağı kanaatinde-dir.

Esasen Simnânî, biri âfâkta diğeriye enfüste bulunan iki cennet ve cehennemin var olduğunu kabûl etmektedir. Yukarıda verdiğimiz bilgiler âfâkta bulunan cennet ve cehennemle ilgilidir. Daha önce latifeler konusu ele alınırken de işaret edildiği üzere o, varlıkların bir enfüsî bir de âfâkî karşılığı olduğu kanaatinde-dir. Simnânî, cennet ve cehennemin enfüsî

⁷⁶ Bk. Mutaffifin 83/18-21. Simnânî, *İkdu düreri'l-esrâr*, 9a.

⁷⁷ Bu söz uzun bir hadisin parçasına benzemektedir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim Allah'a ve O'nun Resûlü'ne iman eder, namaz kılar ve ramazanda oruç tutarsa, onu cennete koymak Allah'ın üzerine borçtur [*hak ale'llâh*]. O kişi, ister Allah yolunda muhacir olsun, isterse içinde doğduğu toprağında otursun." Bunun üzerine sahâbîler "Allah'ın Resûlü, bu müjdeyi insanlara haber vermeyelim mi? Deyince o, "Cennette yüz derece vardır. Allah onları kendi yolunda cihat eden mücahitler için hazırladı. Her iki derecenin arasındaki mesafe, gökle yer arasındaki mesafe gibidir. Sizler Allah'tan cenneti istediğinizde O'ndan Firdevs'i isteyin. Çünkü o, cennetin en üstünü ve en yüksek olanıdır. Firdevs'in üstünde Rahmân'ın Arş'ı vardır. Cennetin ırmakları Firdevs'ten fışkırıp akarlar" buyurdu. Buhârî, "Tevhîd", 22.

⁷⁸ Simnânî, *İkdu düreri'l-esrâr*, 9b.

⁷⁹ Kendi keşfine dayalı olarak cennet ve cehennemin yerini açıklayan Simnânî, bu konuda kendisinden farklı düşünenleri eleştirerek onların görüşlerinin geçersizliğini de ispatlamaya çalışmaktadır. Ancak burada muhatap aldığı kimselerin kimliğine ve tartışmanın bağlamına dair bilgi vermemektedir. Simnânî'nin eleştirdiği bu görüşler üç madde halinde sıralanabilir: 1. Cennetin felek-i sevâbitin yüzeyinde olduğu iddiası. 2. Kıyâmet günü Allah'ın, üzerine saraylar bina edilebilmesi için gökleri hareketsiz hâle getireceği iddiası. 3. Cennetin gökte, cehennemin yerin altında bulunduğu iddiasıdır. Simnânî'nin bu iddiaları cevapları için bk. Simnânî, *İkdu düreri'l-esrâr*, 9b-10a.

⁸⁰ "Aynı veya farklı unsurlardan meydana gelen tabii cisme müellef, bir tek unsurdan ibâret olana da müfred adı verilir." H. Bekir Karlığa, "Cisim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993) 8: 29.

⁸¹ Simnânî, *İkdu düreri'l-esrâr*, 9a-b.

karşılığına, “Nerede olursanız olun O sizinle berâberdir.” (Hadîd 57/4) âyetinin tefsirinde, “Vallahi cennet sensin, cehennem sensin, dünyâ sensin, ukbâ sensin, kavuşmayı umduğun karşılık seninledir, kendi kitabını okumazsan, Kitâb’ı okumak, hitâbı işitmek ve Rabbinin itâbı sana fayda sağlamaz” diyerek dikkat çekmektedir.⁸² Yine, “Şunu kesin olarak bil ki cennet ve cehennem bugün mevcuttur, bunun aksini iddia edenlerin boş sözlerine kanma. Şunu da bil ki cemâlullâhî müşâhede etmek, yalnızca cennette mümkündür. Cennet de senin gaybında bulunmaktadır. Öyleyse Rabbinî müşâhede edebilmek için şehâdetinden gaybına yolculuk et!”⁸³ ifâdeleri de enfüste bulunan cennetle ilgilidir. Sâlikin enfüste bulunan bu cennete girmesi ve burada cemâlullâhî müşâhede etmesi ancak irâdî ölümle mümkündür. Buna göre nefsin hevâ ve arzusunun öldürmeyi, kendini beşerî sıfatlardan fânî kılarak ilâhî sıfatlarla bâkî olmayı da içine alan irâdî ölüm neticesinde enfüsî cennetine giren sâlik, orada Rabbinin cemâlini müşâhede edecektir. Bu da seyrüsülûkün insanın kendi şehâdetinden gaybına, zâhirinden bâtınına doğru bir yolculuk olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Alâüddeve Simnânî, 659-736/1261-1336 yılları arasında yaşamış, özellikle vahdet, letâif, ricâlül-gayb gibi konularda tasavvuf geleneğine önemli katkılarda bulunmuş bir Kübrevî şeyhidir. Simnânî’nin çeşitli eserlerinde yer verdiği konular arasında dünya hayatının mâhiyeti, ölüm, kıyâmet ve âhiret meselesi de bulunmaktadır. Bu makâlede Simnânî’nin bu hususlarda verdiği bilgiler, onun tasavvufî eğitim anlayışı bağlamında değerlendirilmiştir.

Makalede ele alınan ilk konu, dünya hayatının bir hakîkatinin bulunup bulunmadığı meselesidir. Burada Simnânî, asıl olanın âhiret olduğunu, dünya hayatının gerçek bir varlığının bulunmadığını *ân* anlayışı doğrultusunda ortaya koymaktadır. Simnânî, âhiretin hakîkî mânâda hayat sahibi oluşunu geçmiş ve gelecekte soyutlanmış bir “ân/şimdi” oluşuna bağladıktan sonra aslında geçmiş ve gelecek diye bir şey bulunmadığını söylemekte, buradan hareketle de geçmiş ve gelecekle kayıtlı olan dünya hayatının hakîkî bir varlığının bulunmadığı sonucuna varmaktadır. Burada Simnânî, dünyanın mekân açısından yokluğundan değil, zaman açısından dünya hayatının yokluğundan bahsetmektedir.

Makalenin ikinci meselesi, Simnânî’nin ölüm ve kıyâmeti kendi sülûk anlayışı bağlamında nasıl ele aldığıdır. Simnânî, tasavvuf geleneğine uygun olarak ölümü irâdî ölüm ve zorunlu ölüm şeklinde ele almaktadır. Buradan hareketle de mânevî tekâmülünü gerçekleştirmek isteyen insanın, geri dönüşü olmayan ölümle ölüp pişman olmadan evvel kendi iradesiyle ölerken ölümün ardından meydana gelecek hâdiseleri henüz tövbe imkânı varken müşâhede etmesini gerekli görmektedir. Tasavvufî eğitimini insanda bulunan yedi latîfeyi esas alarak geliştiren Simnânî, latîfelerden her birini bir kıyâmetle irtibatlandırmaktadır. Buna göre sâlik, içinde bulunduğu mertebede mevt-i ihtiyârîyi gerçekleştirdiğinde o mertebeye ilgili kıyâmet ahvâlini müşâhede edecek; büyük kıyâmeti yaşamadan evvel kötülüklerini telâfi etme, iyiliklerini arttırma imkânı elde edecektir.

Makalede son olarak, Simnânî’nin cennet ve cehennem anlayışı incelenmekte, cennet ve cehennem bugün mevcûd mu değil mi sorusuna kendi keşfine dayanarak verdiği cevap ele alınmaktadır. Cennet ve cehennem bugün mevcûd olduğunu keşfen bildiğini ancak bu bilgiyi açıklamak için naslardan delil bulmayı beklediğini belirten Simnânî, onların arşın altında bulunan ufuk-i mübînde olduklarını söylemektedir. Ayrıca biri âfâkta diğeri ise enfüste bulunan iki cennet ve iki cehennem bulunduğunu söyleyen Simnânî, enfüsündeki cennete girip orada cemâlullâhî müşâhede edemeyen kimsenin âfâktaki cennete girmesinin pek bir anlam ifâde etmediği kanaatindedir. Kişinin enfüsündeki cennete girmesi ise kendi şehâdetinden gaybına, zâhirinden bâtınına yapacağı yolculukla mümkün olmaktadır ki bunun yolu da mevt-i ihtiyârîden geçmektedir.

⁸² Simnânî, *Aynü'l-hayât*, 255.

⁸³ Simnânî, *Mevâridü’s-sevârid*, 75a.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*. 2. Baskı. 2 cilt. Beyrût: Dâru ihyai't-türâsi'l-Arabî, 1932.
- Corbin, Henry. *The Man of Light in Iranian Sufism*. Trc. Nancy Pearson. New York: Omega Yayınları, 1994.
- Dönmez, Semra. *Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Bağlamında Âhiret Âlemi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Elias, Jamal. *The Throne Carrier of God: The Life and Thought of Ala ad-dawla as-Simnani*. Albany: State University of New York Press, 1995.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *Âhiret Hayatı: Kabir, Kiyâmet, Âhiret*. Trc. Hüseyin Okur. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2008.
- Gürer, Dilaver. "Hz. Yusuf'un Gördüğü Rüyanın Fususu'l-Hikem'deki Yorumu". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 9/21 (2007): 39-56.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân Dâvûdî. 3. Baskı. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1423/2002.
- İbn Ebî Şeybe. *el-Musannef*. Nşr. Muhammed Avvâme. 26 Cilt. Cidde, 1427/2006.
- İbn Hanbel, Ahmed. *ez-Zühd*. Nşr. Muhammed Celâl Şeref. Beyrut, 1981.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-kütübî'l-Arabiyyeti'l-kübrâ, ts.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fütûhât-ı Mekkiyye: Âhiret Hayatı, Cennet ve Cehennem*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Karlığa, H. Bekir. "Cisim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 28-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *er-Risâle*. Thk. Ma'ruf Mustafa Züreyk. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2001.
- Nesefî, Aziz. *İnsân-ı Kâmil*. Trc. Mehmet Kanar. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Sâbü'nî, Nûreddîn. *Mâtüridiyye Akâidi*. Araştırma ve Notlar İlavesiyle Tercüme Eden: Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Serrâc, Eû Nasr. *el-Luma'*. Thk. Abdülhalîm Mahmûd-Tâhâ Abdülbâkî Sürûr. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-hadîse, Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1960.
- Simnânî, Alâüddevle. "Şerhu Hadîs-i 'ervâhu'l-müminîn". *Musannefât-ı Fârsî*. Nşr. Necîb Mâyil-i Herevî. 177-180. Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990.
- Simnânî, Alâüddevle. "Beyânu'l-ihsân li ehli'l-irfân". *Musannefât-ı Fârsî*. Nşr. Necîb Mâyil-i Herevî. 181-249. Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990.
- Simnânî, Alâüddevle. "Kavâtiu's-savâti'", *Opera Minora*, Ed. Wheeler Thackston. 83-109. Cambridge, Mass.: Harvard University, 1988.
- Simnânî, Alâüddevle. "Selvetü'l-âşîkîn ve sektetü'l-müştâkîn". *Musannefât-ı Fârsî*. Nşr. Necîb Mâyil-i Herevî. 277-300. Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990.
- Simnânî, Alâüddevle. *Aynü'l-hayat*. Nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009.
- Simnânî, Alâüddevle. *Bedâiu's-sanâi'*. Veliyyüddin Efendi, 1796: 1b-44a. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi.
- Simnânî, Alâüddevle. *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*. Nşr. Necîb Mâyil-i Herevî. Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1983.
- Simnânî, Alâüddevle. *el-Vâridü's-şâridü't-târid şübhetel-mârid*. Pertev Paşa, 606: 66b-83a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Simnânî, Alâüddevle. *İkdu düreri'l-esrâr ve akdu arâisi'l-ebkâr*. Kasidecizade, 685: 1b-10b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Simnânî, Alâüddevle. *Kudsiyye*. Veliyyüddin Efendi, 1796: 48b-49b., Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi.
- Simnânî, Alâüddevle. *Mevâridü's-şevârid*. Veliyyüddin Efendi, 1796: 72b-94a. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi.

- Simnānī, Alāüddevle. *Risāle*. Veliyyüddin Efendi, 1796: 53b-63a. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi.
- Sistānī, İkbāl. *Çihil Meclis yâ Risāle-i İkbāliye*. Nşr. Necib Mâyil Herevî. Tahran: İntişârât-ı Edîb, 1366.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân. *Tabakātu’s-sûfiyye*. Thk. Nûreddîn Şeribe. Haleb: Dâru’l-kitâbi’nefis, 1986.
- Şahin, Süreyya. “Cennet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 374-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şahinoğlu, Nazif. *Ala al-Davla al-Simnani Hayatı, Eserleri, Kelâm Telakkîsi, Tasavvuftaki Yeri ve Tasavvufî Görüşleri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1966.
- Topaloğlu, Bekir. “Cehennem (Kelâm)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 227-233. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Topaloğlu, Bekir. “Cennet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 376-386. İstanbul: TDV Yayınları 1993.
- Tosun, Necdet. *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Uludağ, Süleyman. “Ân (Ân-ı dâim)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 101. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Ölüm (Tasavvuf)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Üzüm, İlyas. “İlliyyîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 123-124. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Rûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 187-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Arş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 406-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Zümrüt Orhan, Kübra. *Alâüddevle Simnānî ve Tasavvufî Görüşleri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Zümrüt Orhan, Kübra. “Alâüddevle Simnānî’nin el-Vâridü’s-şâridü’t-târid şübhetel-mârid Adlı Risâlesinin Tahkikli Neşri”. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 40 (2018): 95-173.